

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของการศึกษาและความเป็นมาของวิทยานิพนธ์

ลพบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีการค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของผู้คนมาหลายยุคหลายสมัย นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 12,000-2,000 ปีมาแล้ว จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังนั้น ลพบุรีจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและมีความต่อเนื่องกันมาโดยตลอด

ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ได้พบหลักฐาน "วัฒนธรรมทวารวดี" เป็นอันมาก หลักฐานต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองลพบุรีว่าเป็นเมืองในสมัยทวารวดีที่สำคัญเมืองหนึ่งในภาคกลางของประเทศ และยังคงมีบทบาทสืบต่อมาจนถึงสมัยอักษิณพลขอมหรือเขมรในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18

สมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 19-24 เมืองลพบุรีมีความสำคัญเทียบได้กับเมืองลูกหลวงและที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ ในระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2209-2231 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้สถาปนาเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่สอง และโปรดประทับที่เมืองนี้มากกว่าที่กรุงศรีอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยสร้างเสริมเมืองลพบุรีให้เป็นราชธานีแห่งที่สองอีกครั้ง และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลพบุรีมีฐานะเป็นจังหวัดที่ขึ้นกับมณฑลอยุธยา มีสถานที่บริหารงานอยู่ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ตลอดมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นระยะเวลาประมาณ 50 ปี ทำให้ศูนย์กลางของเมืองและความเจริญต่าง ๆ รวมตัวกันอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า เขตเมืองเดิม เสียเป็นส่วนใหญ่

ความเจริญได้เข้ามายังเมืองลพบุรีอย่างรวดเร็วและขาดการควบคุม ทำให้เมืองเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นแทรกตัวอยู่ในความเจริญนั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2483 จอมพล ป.พิบูลสงครามมีนโยบายจะขยายเมืองให้กว้างขวางออกไป จึงขยายเขตเทศบาลออกไปทางทิศตะวันออก โดยย้ายสถานที่ทำการของทางราชการออกไปอยู่ที่วงเวียนเทพสตรี หรือที่เรียกว่าเมืองใหม่เกือบทั้งหมด

การที่ลพบุรีเป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมาติดต่อกันมาช้านาน มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองนี้เอง ทำให้เมืองลพบุรีประกอบไปด้วยโบราณสถานที่สำคัญหลายยุคหลายสมัยปะปนกระจายกันอยู่ทั่วไปในส่วนของตัวเมืองหรือเขตเมือง โดยเฉพาะบริเวณตั้งแต่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำลพบุรีจนถึงคูเมืองด้านทางรถไฟ โบราณสถานต่าง ๆ เหล่านี้จะประกอบไปด้วยคันคูเมือง ประตูเมือง ป้อม วัง และศาสนสถานต่าง ๆ

เมืองลพบุรีมีลักษณะเป็นเมืองทางประวัติศาสตร์ที่มีความแตกต่างกับเมืองประวัติศาสตร์อื่น ๆ ของประเทศไทย เช่น สุโขทัย หรือ ศรีสัชนาลัย ลพบุรีจะมีลักษณะของการเป็นเมืองที่ส่วนประกอบของเมืองเก่าและชุมชนใหม่มีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด มีซากโบราณสถานตั้งอยู่ปะปนกับอาคารสมัยใหม่ ปัญหาของเมืองส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นจากความเจริญเติบโตของเมืองเป็นแบบไม่มีระบบแบบแผน โดยเฉพาะทางด้านการใช้ที่ดิน มีการใช้ที่ดินสับสนระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ ปะปน กระจัดกระจายออกไปโดยรอบ อันเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นตามยถากรรม ซึ่งจะมีผลทำให้ก่อปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย

ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงเกิดขึ้น เพื่อพิจารณาถึงรูปแบบการใช้ที่ดินที่เหมาะสมแก่ชุมชน รวมทั้งการแก้ไขและป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเป็นการอนุรักษ์เมืองโบราณหรือเมืองทางประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ไว้ด้วยวิชาการทางผังเมือง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาพัฒนาการของเมืองเก่าและคุณค่าโบราณสถาน เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์และรักษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยวิธีการทางผังเมือง
2. ศึกษาทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประชากรและลักษณะการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนกายภาพของเมืองให้เหมาะสมสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน
3. เสนอแนะแนวทางวางแผนการใช้ที่ดิน โดยให้การอนุรักษ์เมืองเก่ามีความสอดคล้องกับการพัฒนาเมือง

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

เป็นพื้นที่ภายในเขตเทศบาลเมืองลพบุรี ขนาดพื้นที่ 6.85 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่โดยรอบที่เกี่ยวข้อง (แผนที่ 1.1)

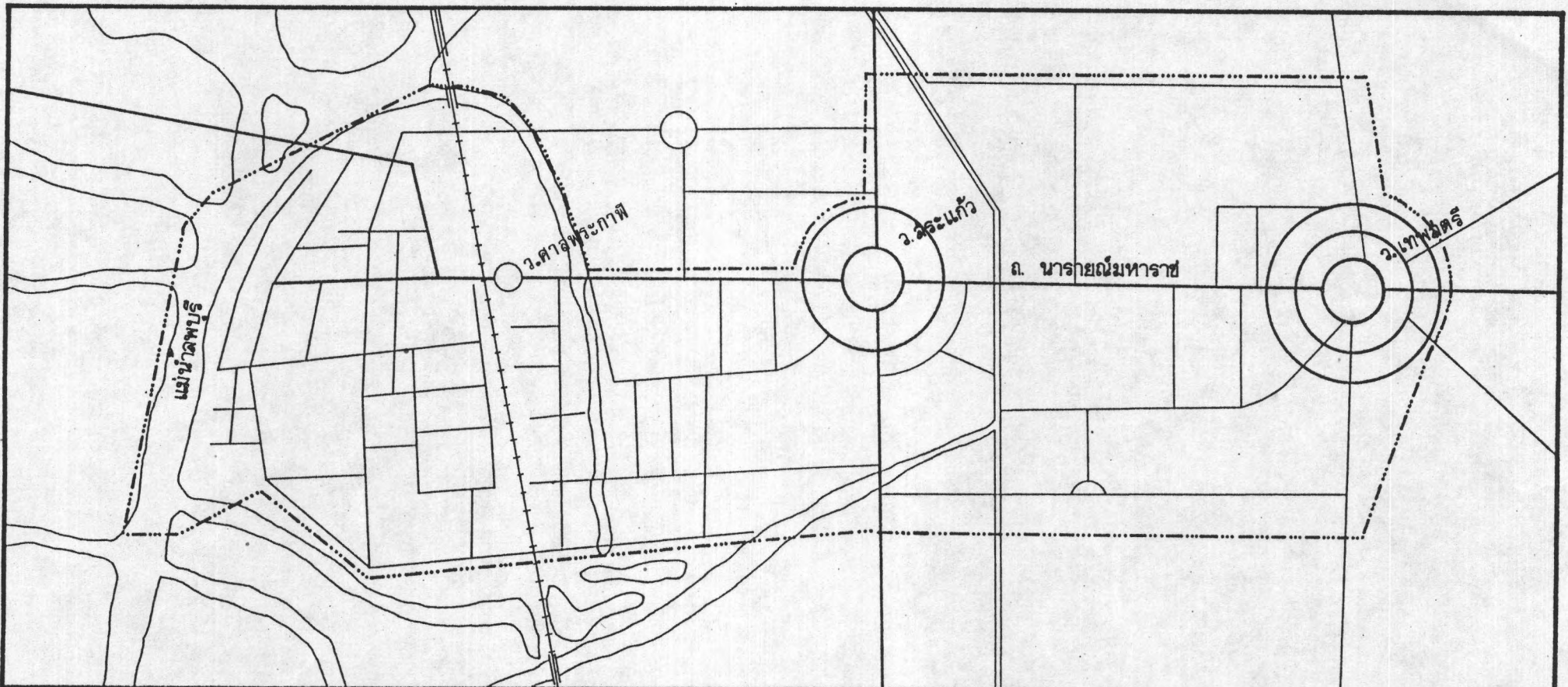
2. ขอบเขตโดยเนื้อหา

- 1) ศึกษาถึงบทบาทและสภาพทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและประชากรของชุมชนเทศบาลเมืองลพบุรี ในระดับภาค จังหวัด และเทศบาล
- 2) ศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สภาพปัญหาที่เกี่ยวกับโบราณสถานและการพัฒนาเมืองปัจจุบัน
- 3) ศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าของโบราณสถานที่มีต่อสภาพแวดล้อมและต่อการรับรู้ของผู้คนในชุมชน
- 4) เสนอแนวทางแก้ปัญหาเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และเสนอแนวทางการใช้ที่ดินที่เหมาะสมกับสภาพชุมชนเทศบาลเมืองลพบุรี

1.4 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

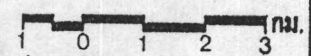
1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Tertiary Data) แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เมืองหรือชุมชน เพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการศึกษา
2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากเอกสารและหน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและสภาพปัจจุบันทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประชากรและส่วนของข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่
3. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากการสำรวจภาคสนาม

แสดง.....ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 1.1

ที่มา:

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน : เทศบาลเมืองลพบุรี

4. วิเคราะห์ข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่โดยวิธี Sieve Analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์พื้นที่ และเลือกบริเวณที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนา โดยชี้หรือกำหนดได้ว่า พื้นที่บริเวณใดเป็นอุปสรรคที่กีดขวางการพัฒนา

5. ศึกษาและวิเคราะห์โบราณสถาน สภาพการใช้ที่ดินโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวโบราณสถานกับกิจกรรมต่าง ๆ ของเมืองตลอดจนวิเคราะห์องค์ประกอบด้านจินตภาพภูมิทัศน์ชุมชน และวิเคราะห์จัดลำดับคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน

6. เสนอผลการศึกษา กำหนดแผนงานและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน การใช้ที่ดินภายในเขตพื้นที่

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา จำแนกแหล่งที่มาได้ 3 ประเภท คือ

1. ข้อมูล สถิติ และเอกสารจากหน่วยงานราชการและสถาบันต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ได้แก่

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี
- กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- กรมทางหลวง กระทรวงคมนาคม
- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
- ศาลากลางจังหวัดลพบุรี และสำนักงานเทศบาลเมืองลพบุรี
- สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

2. แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย สำนักงานหน่วยศิลปากรที่ 1 จังหวัดลพบุรี กองโบราณคดีและกองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

3. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์และการถ่ายภาพ

1.6 ประโยชน์ของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการ สภาพปัจจุบันและปัญหาของชุมชนเทศบาลเมืองลพบุรี ทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประชากร
2. ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการ แนวโน้ม และรูปแบบการใช้ที่ดินที่เหมาะสมสำหรับ ชุมชนเทศบาลเมืองลพบุรี
3. แนวความคิด หลักการและข้อเสนอแนะ สามารถใช้เป็นแนวทาง ตลอดจนชี้้นำ การพัฒนาและการอนุรักษ์เมืองหรือพื้นที่ที่มีลักษณะเดียวกัน ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศ
4. หน่วยงานของรัฐ เช่น กองโบราณคดี สำนักผังเมือง เทศบาลเมืองลพบุรี สามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นมูลฐานในการปฏิบัติงาน

1.7 ข้อจำกัดของการศึกษา

งานวิจัยฉบับนี้ มีข้อจำกัดในการศึกษาบางประการ กล่าวคือ การศึกษาโบราณสถานภายในเขตเทศบาลเมืองลพบุรี ไม่สามารถครอบคลุมถึงโบราณสถานที่ตั้ง หรืออยู่ในเขตของทหาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เทศบาลเมือง ทั้งนี้เนื่องจากอุปสรรคในการเข้าไปศึกษา ในที่นี้จึงทำได้เฉพาะระบุตำแหน่งจากที่เห็นภายนอกเท่านั้น